

KAILIŲ IŠDIRBIMAS RAIŽIUOSE XX AMŽIUIJE: AMATAS IR ĮVAIZDIS

prof. dr. Jonas MARDOSA

Nepriklausomas tyrėjas

E-mail: j.mardosa@gmail.com

ORCID: https://orcid.org/0000_0002_6641_4949

Santrauka. Straipsnyje, remiantis archyviniais duomenimis bei etnologine literatūra, nagrinėjamas kailių išdirbimo amatas Raižiuose ir jų apylinkėse. Siekiama atskleisti Lietuvos amatų istorijos kontekste totorius garsinančios kailiadirbystės esmę Raižiuose ir išryškinti savito lokalsios totorių bendruomenės verslo bruožus. Kailių išdirbimas buvo dalies totorių verslas, tačiau per ilgą istoriją puoselėta kailiadirbystė natūraliai formavo totorių kaip išskirtinių šios srities meistrų įvaizdį. Etnografinių lauko tyrimų duomenų analizė parodė, kad ilgą laiką vertikali liaudiškoji amato paslapčių perdavimo kryptis užtikrino kailiadirbystės tradicijos gyvybingumą totorių šeimose. Pateikta straipsnyje medžiaga leidžia teigti, kad dėl ideologinių aplinkybių amatą žlugdyti pradėjęs sovietmetis bei modernėjančios visuomenės poreikių veiklos kryptį kaita ardė visuomenės gyvenimo būdą, todėl šimtmetę istoriją turėjęs Raižių totorių amatas natūraliai užgėso XX a. pabaigoje.

Raktiniai žodžiai: Raižiai, totoriai, kailiadirbiai, kailių išdirbimas, amatas, technologijos, įvaizdis.

Įvadas

Lietuvos totorių istoriją tyrinėjantys autoriai, rašydami apie jų verslus, paprastai išskiria keletą jų, o bene svarbiausi yra daržininkystė ir kailiadirbystė. Tačiau patys totoriai daržininkystei skiria pirmą vietą, o lietuviai totorius paprastai sieja su avių kailių išdirbimo amatu, kuris, pirmausia, buvo reikalingas auginantiems avis kaimų gyventojams. Kadangi didesnė ar mažesnė totorių bendruomenėse buvo kailiadirbių, į juos kreipdavosi kaimo gyventojai, šitaip kūrėsi ir buvo palaikomas įvaizdis. O lietuviai, patys auginantys daržoves, su totorių derliumi tiesiogiai nesusidurdavo, nes daržovės buvo realizuojamos miestuose. Tokioje gamybinės veiklos perspektyvoje Raižių kailiadirbiai tapo tautinės mažumos simboliu, nes, pasak Cliffordo Geertzo, „simboliai – tai išoriniai informacijos šaltiniai“¹.

1 C. Geertz, 2005, p. 102.

Kailių išdirbimas Lietuvoje istoriškai kito priklausomai nuo socialinio, kultūrinio, netgi politinio valstybės ir tautos raidos konteksto. Kailiadirbystės, kaip ir kitų amatų, genezė sietina su valstybės ir miestų atsiradimu. Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas 1323 m. sausio 25 d. laiške Vakarų Europos miestams tarp kitų valstybei gyvybiškai svarbių amatininkų, kuriems pažadėta pagal jų padėtį paskirti žemės, pamini kailiadirbius². Galima hipotetiškai teigti, kad XV a. pradžioje plečiantis totorių bendruomenėms Lietuvoje, tarp atvykstančių totorių būta odininkų ir kailių išdirbėjų, kurie, pasak S. Kričinskio, atsikeldami atsinešė iš stepių tiurkų genčių perimtas odų dirbimo meistrystės paslaptis³. Suprantama, kaimuose verslo apimtis istorinėje perspektyvoje, kaip ir kailių išdirbėjų skaičius bei erdvinis išsidėstymas, kito, tačiau ten, kur gyventa totorių, būta kailiadirbių. Tai lėmė kailių poreikis valstiečių žieminiams drabužiams. Kita vertus, Rūtos Guzevičiūtės tyrimai rodo, kad kailiniai, kuriems reikalingi išdirbti kailiai, valstietiškoje aplinkoje buvo vėlyvas, praktiškai išeinantis iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ribų drabužis⁴. Būtina pažymėti, kad kailių išdirbimu besiverčiančių amatininkų tautinė priklausomybė geografiškai įvairi. Istoriskai totoriai telkėsi iš esmės rytinėje Lietuvos dalyje, o ten, kur jų negyventa ar neužklysta, dirbo kitataučiai⁵. O totorių bendruomenių išsidėstymo aplinkoje ar išsikėlusių į tolimesnius nuo tokių vietovių kaimus kailiadirbiai pasinaudodavo galimybe užimti žemdirbių visuomenėje buvusią laisvą ekonominę nišą.

Kailių išdirbimo amatas Lietuvoje nėra nauja mokslinė tema. Jis yra išsamiai nagrinėtas etnologės Janinos Morkūnienės monografijoje bei straipsnyje⁶. Tačiau Alytaus rajono ir pirmiausia Raižių apylinkių kailiadirbiai į tyrimų lauką pateko kaip vienas amato raidos ir būklės Lietuvoje nagrinėjimo šaltinių. Taigi Raižių bendruomenėje gyvavusi kailiadirbystė nėra tapusi specialiu tyrimų objektu. Tyrimą aktualizuoja siekis suvokti lokaloje bendruomenėje gyvavusio verslo reikšmę pačiai bendruomenei, taip pat kailių išdirbimo amato svarbą Lietuvos totorių istorijai apskritai. Tokioje mokslinėje perspektyvoje ypatingą reikšmę įgauna J. Morkūnienės 1990–2002 m. etnografinėse ekspedicijose Lietuvoje sukaupta medžiaga apie kailių ir odų išdirbėjus. Panaudota autorės darbuose medžiaga yra leidusi jai aptarti etninę amatininkų priklausomybę, tačiau totorių veikla nėra specialiai išryškinama kaip savarankiškas tyrimo objektas. Imtis kailiadirbystės amato nagrinėjimo Raižiuose skatina Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyne esantys aprašai,

2 Gedimino laiškas, 1966, p. 33.

3 S. Kričinskis, 1993, p. 140.

4 R. Guzevičiūtė, 2000, p. 34–35.

5 J. Morkūnienė, 1997a, p. 125.

6 J. Morkūnienė, 1997a; J. Morkūnienė, 1997b, p. 45–51.

kurių duomenys nepateko į etnologės mokslinius darbus. Viena rankraštyje yra 2002 m. užrašyti įvairiose Lietuvos vietovėse gyvenusių kailiadirbių ir Raižių bei iš šio kaimo į artimesnes Alytaus rajono vietoves persikėlusių gyventi ir su gimtine sąsajų turėjusių kailių išdirbėjų pasakojimai⁷. Todėl straipsnyje panaudojami šie aprašai ir 1992 m. J. Morkūnienės mokslinėse publikacijose jau naudota lauko tyrimų medžiaga, kuri rinkta ir Raižiuose⁸. Kartu remsiuosi ir J. Morkūnienės skelbtais moksliniais darbais. Kadangi apie kailiadirbius ir kailiadirbystę medžiaga iš Raižių apylinkių apima faktiškai XX a., straipsnyje bus nagrinėjamas šiame amžiuje gyvavęs amatas. Laikydamasis mokslinės etikos reikalavimų ir neturėdamas medžiagos pateikėjų sutikimo skelbti jų pavardes, pateiksiu nuorodą į bylą, aprašo (pasakojimo) numerį ir rankraščio lapo numerį.

Straipsnio *objektas* – kailių išdirbimas Raižiuose XX a. *Tikslas*, remiantis etnologine literatūra ir etnografiniais šaltiniais, panagrinti amato būklę ir įvaizdį Raižiuose bei šio kaimo apylinkėse. Keliami *uždaviniai*: aptarti amato perdavimo iš kartos į kartą formas ir jų kaitą, parodyti totorius garsinančio verslo esmę Raižiuose, išryškinti totorių kaip kailiadirbystės verslo atstovų įvaizdžio bruožus.

Raižių kailiadirbiai

Raižiuose (kaip ir apskritai visoje Lietuvoje) prasidėję etnografiniai lauko tyrimai buvo kaip tik laiku. Raižių apylinkės iki XX a. pabaigos išlaikė totorių kailiadirbių šlovės pėdsakus. Iš buvusių Raižių kailiadirbių XX a. pabaigoje šiame kaime gyveno du totoriai, kailius rauginę kelis dešimtmečius. Keli gyveno Butrimonyse ir Trakininkų kaime⁹, o šio kaimo kailiadirbio šeimoje gimęs meistras rastas apsigyvenęs Daugų seniūnijos Žvirgzdėnų kaime¹⁰. J. Morkūnienės lauko tyrimai spėjo užfiksuoti dėl amžiaus jau nebedirbusių amatininkų pasakojimus arba apie buvusį verslą pasakojo šeimos nariai ir pas totorius kailiadirbius dirbę lietuviai. Etnologės darbą lengvino amato koncentracijos bendruomenėse ypatybės. Apskritai, kartu gyvenančias kelias totorių šeimas dažnai siejo bendra veikla. Anot senos Raižių kailiadirbės, „šis amatas sunkus ir bjaurus, ir lietuviai jo nenorėję, o totoriams reikėjo iš ko pelnytis duoną, todėl jie ir dirbo, nepaisę nieko“¹¹.

Kailiadirbystės poreikio mastas diktavo amatininkų skaičių. Vieni dirbo Raižiuose, kiti kėlėsi į gretimas apylinkes, šeimos ryšiai atvesdavo totorius į Raižius ir

7 Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštynas (toliau – LII BR), b. 1396, l. 1–95.

8 LII BR, b. 2231, l. 3–61.

9 LII BR, b. 2231/6, l. 15; LII BR, b. 2231/8, l. 25; LII BR, b. 1396/20, l. 69–70.

10 LII BR, b. 2231/5, l. 12.

11 LII BR, b. 1396/20, l. 70.

aplinkinius kaimus, nemažai jų gyveno šalia Butrimonių. Todėl ne tik veiklos požiūriu, bet ir giminystės ryšiais tarpusavyje dažnai susiję kailiadirbiai leidžia kailiadirbystę nagrinėti kaip lokalią ūkinę sistemą. Apie kailiadirbystę Raižių apylinkėse duomenų esama tik nuo XIX a. pabaigos, tačiau aišku, kad verslas susiformavo daug anksčiau, kitaip nebūtų galima kalbėti apie totorių amatininkų vyravimą krašte. Istoriskai vykęs amato paslapčių perėmimas Lietuvoje sudarė nuomonę, kad kailiadirbystė – totoriškas amatas, o totoriai savo ruožtu tokį įvaizdį patvirtindavo kokybiška produkcija. Sovietmečiu geram ir sąžiningam meistriui kailius į Raižius atveždavo net iš Vilniaus. Ne ką mažiau svarbus momentas – gauti atlyginimą, nes už darbą „gyvi pinigai yra“¹². Amato raidą stimuliuojo ne vien didėjantis poreikis išdirbti kailius, bet ir tai, kad nepriklausoma Lietuvos valstybė turėjo sienas, dėl to itin sumažėjo, o gal net ir visai dingo galimybės atvykti kitataučiams amatininkams. Atsiradusią nišą teko užpildyti specialiai ruoštais amatininkais, tačiau didėjantis kailiadirbių lietuvių skaičius netapo ekonominės kovos su totoriais argumentu. Išdirbimo kokybės prasme vis vien šlovė teko totoriams ir netgi ten, kur jų negyventa, egzistavo požiūris, kad iškilus reikalui geriausia kreiptis į kailiadirbį totorių, kaip elitinį amato atstovą.

Aptardamas tradicinius kaimo amatus etnologas Vacys Milius pirmą vietą kailiadirbystėje paskyrė avikailių išdirbimui (tad minėdamas kailius turėsiu galvoje avių kailius), antraeiles pozicijas atidavė ožkų bei laukinių žvėrelių kailių apdorojimui, o lapių kailiukus¹³, kurie (kaip ir kitų žvėrelių kailiai) reikalingi kailinių, drabužių apykaklėms ir ypač ausinėms kepurėms siūti, paminėjo atskirai. Raižiuose būdavo išdirbami žvėrelių kailiai, tačiau jų nebūdavo daug. Nors rauginimo principas atitiko avies kailių išdirbimo principus, tačiau turėjo ir savitų bruožų, iš kurių pirmiausia pažymimas sunkesnis paruošimas apdorojimui¹⁴. Odminiai daugiausia naudojo karvių, jaučių, arklių, veršelių odas. Kai kurie amatininkai kailių išdirbimą derino su odų rauginimu. Tačiau lauko tyrimai rodo, kad Raižių totorių verslo pagrindą sudarė avikailių išdirbimas. Stambesni ūkininkai iš karto atveždavo netgi 20–25 kailius¹⁵. Atvežamų kailių skaičius priklausė ne tik nuo laikomų ūkyje avių skaičiaus, bet ir nuo to, kaip buvo paruošta rauginimui žaliava. Jei išdirbdavo džiovintus kailius, galėjo sukaupti daugiau, jei sūdytus, tada atveždavo ir vieną ar porą kailių. Tačiau darbo netrūkdavo, nes vienu metu išdirbdavo kelių užsakovų atvežtus kailius, o tie totoriai kailiadirbiai, kurie gerai išdirbdavo kailius,

12 LII BR, b. 1396/21, l. 72.

13 V. Milius, 1964, p. 162.

14 LII BR, b. 1396/18, l. 60.

15 LII BR, 2231/6, l. 21.

turėjo ir savo nuolatinę klientūrą, kuri dar labiau juos garsindavo¹⁶. Lauko tyrimų medžiaga rodo, kad sėkmingai dirbantys kailiadirbiai gaudavo pakankamas bei stabilias pajamas. Tiesa, išvesti kainų tendencijas nėra lengva, nes dėl ekonominių priežasčių lito vertė svyravo, o sovietmečiu atsiranda painiava dėl valiutos kurso kaitos, be to, nenurodoma konkreti suma.

Iki Sovietų Sąjungos okupacijos totoriai galėjo plėtoti nuosavą verslą arba derinti su darbu savame ūkyje. Tarp totorių kailiadirbių pasitaikydavo ir vidutinių ūkininkų, turinčių 17–40 ha žemės, bet jie savo žemę arba išnuomodavo, arba ją dirbo samdiniai. Būta ir tokių, kurie derino žemdirbystę su amatininkyste, bet būta ir mažžemių ar net bežemių totorių kailiadirbių. Visgi kailiadirbiais daugiausia tapdavo tie asmenys, kurie susitaupydavo pinigų iš verslo ir praplėtę ūkį pakildavo socialinio sluoksnio laipteliu aukščiau. Pvz., Raižių kailiadirbio tėvas Trakininkų kaime turėjo 4 ha žemės, iš kailių išdirbimo susitaupė pinigų ir nusi-pirko dar 4 ha žemės. Be kailių ir odų išdirbimo dar pats dirbo žemę, laikė arklį, karvę, turėjo visus ūkio padargus: vežimą, šlajas, plūgą. O meistro žmonos tėvas buvo bežemis odininkas iš Peckūnų kaimo¹⁷.

Amato mokymasis

Etnografinių lauko tyrimų duomenų analizė parodė, kad ilgaamžė vertikali liau-diškoji žinijos perdavimo kryptis užtikrino kailiadirbystės tradicijos gyvybingumą totorių šeimose. Turintis ilgaamžę istoriją amatas natūraliai formavo siekį būtinai išsaugoti svarbų arba vienintelį pragyvenimo šaltinį. Kartais, gal nematę šeimoje (nors šeimų būta ir gausių) turinčio potraukio amatininko darbui vaiko, mokė ir svetimą¹⁸. XX a. ketvirtame dešimtmetyje tarp dirbančių meistrų atsiranda ir moterų. Amato paslaptys buvo dažniausiai perimamos įvairiais būdais, iš kurių bene pagrindinis buvo vaikų darbas su tėvais, taip pat jaunesniuosius mokė dėdės, pusbroliai, svainiai. Vaikystėje veiklą pradėdavo pagalbiniais darbais, o paauglystėje palaipsniui mokėsi atlikti sudėtingesnes išdirbimo operacijas ir galiausiai jie sugebėdavo tapti meistrais. Antai Raižių kailiadirbio tėvas amato išmoko iš kitų amatininkų ir vėliau paslaptis perdavė sūnui, pratindamas jį prie darbo nuo trylikos metų. Pradžioje mokė, kaip skusti kailį, rodė, kaip laikyti įrankį ir apskritai ugdė reikalingus darbui įgūdžius. Aiškino, kiek ir kokių medžiagų dėti į raugą, ir

16 LII BR, b. 2231/6, l. 15–16.

17 LII BR, b. 1396/21, l. 70, 73.

18 LII BR, b. 2231/6, l. 21.

taip mokė kailiadirbio ir odininko paslapčių¹⁹. Maža to, dirbdami prie tėvų išmokdavo dirbti ne tik berniukai, bet ir mergaitės. Kartais, nenorėdami konkurencijos totorių kompaktiškai apgyventose vietose, kailiadirbiai siekė puoselėti šeimos tradiciją ir atskiri meistrai nemokė kitataučių, nors pasitaikydavo atveju, kai mokinys dirbo veltui už ateities mokslą²⁰.

Pasitaikydavo, kad lietuviai išmokdavo išdirbti kailius dirbdami pas meistrą samdinius. Antai, šalia Butrimonių gyvenęs kailiadirbys buvo bežemis, gyveno su žmona ir mažais vaikais. Kadangi turėjo daug darbo, pasamdė padienį darbininką, kuris pradžioje skuto kailius, minkštino, vėliau raugino. Jam mokėjo nuo išdirbio. Per dieną uždirbdavo 3–5 litus. Pas meistrą dirbdamas 4–5 metus išmoko rauginti ir sovietmečiu pradėjo dirbti savarankiškai²¹. Kitas, paaugęs, nuo 15 m. pradėjo dirbti su tėvu ir suaugęs paveldėjo amatą. Dirbo su žmona, kurios brolis nepriklausomoje Lietuvoje lankė kursus ir ten išmoko dirbti kailius naujomis technologijomis²². Nemunaityje prieš Antrąją pasaulinį karą dirbo kailiadirbių kursus baigęs butrimoniškis Mykolas. Buvo puikus kailiadirbys bei odininkas, gyveno su žmona ir samdė porą vyrų, kurie iš jo mokėsi dirbti. Persikėlęs į Alytų ir ten dirbo kailiadirbiu. Kadangi buvo baigęs specialius kursus, pasižymėjo rauginimo technologijų taikymo įvairove²³. Sovietmečiu mažėjantis totorių jaunimo skaičius ir intereso tradiciniams amatams praradimas palaipsniui natūraliai mažino totorių amatininkų sluoksnį. Tačiau atsirado galimybė į tradicinę totorių kailiadirbių erdvę įsiterpti lietuviams. Butrimonyse susižalojus lietuviui vairuotojui, į jo namus ateidavo totorius, kuris jį išmokė rauginti kailius ir odas. Kailiadirbė totorė jam suteikė žinių, kaip išdirbti įvairių žvėrelių kailiukus²⁴.

Technologijos

XIX–XX a. Lietuvoje naudoti du tradiciniai kailių rauginimo būdai. Pirmas, paprastas ir seniausias, naudotas Raižių apylinkėse, – tai rauginimas iš ruginių miltų pagamintu raugu, t. y. *duoninis* būdas. Kitas, plačiau išplitęs po Pirmojo pasaulinio karo, buvo žievinis (dubiškas) – jam raugo pagaminama naudojant ąžuolo arba eglių žievę. Žievinis rauginimas – sudėtingesnis, tačiau gaunamas dažymo nereiki-

19 LII BR, b. 1396/21, l. 70–71.

20 J. Morkūnienė, 1997b, p. 47–48.

21 LII BR, b. 1396/19, l. 67.

22 LII BR, b. 2231/7, l. 24–25.

23 LII BR, b. 2231/4, l. 8–11.

24 LII BR, b. 1396/16, l. 51, 53.

kalaujantis, kokybiškesnis gaminys²⁵. Kita vertus, tokio kailio išdirbimo kaina ne visiems užsakovams buvo prieinama. Tokioje verslo raidos perspektyvoje Raižių totoriai ilgiau naudojo gamtinės kilmės medžiagas, tačiau Lietuvoje dar XX a. pirmais dešimtmečiais į raugą pradėjo dėti alūno, kuris minkština kailį. Nors ši cheminė medžiaga labiau žinota Žemaitijoje²⁶, po Pirmojo pasaulinio karo atsirado ir Raižių apylinkėse. Taigi po Pirmojo pasaulinio karo tradiciniai kailių rauginimo būdai palaipsniui pradeda užleisti vietą naujoms technologijoms. Technologines permainas stimuliuo nuo duoninio išdirbimo atsiradavęs savitas kailių kvapas, kurio neturėjo rauginti su chemiais preparatais kailiai. Naujoves taip pat skleidė po Pirmojo pasaulinio karo iš Rusijos grįžę totoriai, kuriems teko dirbti Kazanės, Peterburgo, Maskvos odų fabrikuose. Iš ten jie atvežė gerosios patirties, naujų technologijų ir įrankių²⁷. XX a. ketvirtame dešimtmetyje Alytuje, Prienuose vykę kailiadirbių kursai taip pat skatino naujų rauginių medžiagų naudojimą. Kita vertus, užsakovai bei kailiadirbiai naujoves vertino nevienodai. Priežastis – nors cheminės medžiagos sutrumpino gamybos laiką, tačiau atsiliepė produkto kokybei. Antai, jei kailis rauginamas su actu, tai sugadinamas, būna kietas ir „nepriima“ vandens ir jo nepataisysi²⁸. Ypač atsargiai vertino reikalaujančios technologinio stropumo ir kenksmingos amatininkų sveikatai sieros rūgšties naudojimą. Sovietmečiu Raižiuose kailių rauginimas su sieros rūgštimi, alūnu tapo vyraujantis, tačiau, kaip teigia medžiagos pateikėjai, nauji būdai nebūtinai yra geresni.

Amato likimas sovietmečiu

Lietuvą sovietizuojant privatus verslas buvo sunaikintas, o kolektyvizacijos metu kailiadirbiai, tapę kolūkiečiais (darbininkais Raižių tarybiniam ūkyje), tik nelegaliai tęsė veiklą. Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyne esančios lauko tyrimo medžiagos visuma leidžia stebėti, kaip iš garbingo ir reikalingo amato kailiadirbystė virto nelegalia veikla. Jos pobūdis skatino amatą grįsti greitesnių išdirbimo būdų taikymu. Labiausiai verslui kenkė kailiadirbių atsidūrimas už įstatymo ribų. Ne vienas meistras prisimena, kaip valdžios atstovai grasindavo, netgi bausdavo, kartais atimdavo kailius ar liepdavo mokėti baudą. Kailiadirbių naratyvuose atsiskleidžia įvairūs atvejai. Antai pokario laikais kailiadirbė, norėjusi perduoti tėvo išdirbtus kailius, vos nepateko į kalėjimą. Reikėjo aiškintis, iš kur gauti

25 J. Morkūnienė, 1997a, p. 171.

26 J. Morkūnienė, 1997a, p. 131, 177.

27 J. Morkūnienė, 1997b, p. 48.

28 LII BR, b. 1396/21, l. 73.

kailiai²⁹. Kiti išdirbdavo avikailius netgi naktimis, slėpdami užkasdavo *bačką*, kad jos nesimatytų, o viršų apkraudavo šienų³⁰. Inspektoriai tikrino, atsipirkdavo vilnomis, mokėjo baudas finansų skyriuje. Tačiau partiniai veikėjai kartais patys atveždavo išdirbti kailių ir net nesumokėdavo už darbą. Tiesa, draudimai nebuvo vien sovietmečio bruožas. Vokiečių okupacijos metais taip pat neleisdavo namuose išdirbti, tada kailiadirbiams tekdavo eiti per žmones³¹. Sovietmečiui einant į pabaigą pasitaikydavo ir sėkmingesnių atvejų. Kailiadirbiui, galbūt dėl neįgalumo, netrukdyta susiręsti dirbtuvę. Dažniausiai kailiadirbiai dirbdavo gyvenamosiose patalpose, tačiau kailių rauginimas reikalauja daug karšto vandens, nuo jo kylantis garas kenkia mediniam pastatui³². Ne mažiau pavojingi cheminių medžiagų garai. Todėl 1972 m. priešais gyvenamąjį namą virš rūsio kailiadirbys surentė namelį su priebučiu ir viduje krosnimi vandeniui kaitinti³³. Šis faktas gana įdomus, nes sovietmečiu už įstatymo ribų buvo netgi nedidelių privačių paslaugų teikimas, todėl dirbtuvių statyba ir verslas nesiderino su oficialia sovietinio ūkio raidos doktrina. Tačiau XX a. pabaigoje kailiadirbiui mirus, dirbtuvė naujų šeimininkų totorių pertvarkyta į gyvenamąjį namą. Taip XX a. pabaigoje kailių išdirbimo amatas, tapęs totorių išgyvenimo ir tapatybės įvaizdžiu, atlaikęs prievartinį veiklos ribojimą, gavęs laisvę – laisvai išnyko.

Išvados

Pateiktos medžiagos visuma leidžia teigti, kad XX a. kailiadirbystės raida ir būklė Raižių apylinkėse buvo vienas iš totorius apibūdinančių rodiklių. Nors totorių skaičius Lietuvoje ir jų kiekis tarp kailiadirbių nebuvo toks, kad formaliai galėtų atsirasti lygybės ženklas tarp totoriaus ir kailiadirbio, tačiau lokaliuose bendruomenėse kailiadirbystė išryškino mažumos ūkinės veiklos savitumą. Amatas nebuvo totoriams jų tapatybės simbolis, tačiau lietuvių atžvilgiu kailių išdirbimas natūraliai formavo totorių kaip išskirtinių šios srities meistrų įvaizdį. Raižių kailių išdirbėjai tiesioginiais ryšiais buvo susiję su kailiadirbyste Butrimonyse ir aplinkiniuose kaimuose užsiėmusiais meistras. Taigi buvo susidaręs kailiadirbystės amato arealas, kurio centras buvo Raižiai.

Kailių išdirbimas Lietuvoje istoriškai kito, nes priklausė nuo socialinio, kultūrinio, netgi politinio valstybės ir tautos raidos konteksto, kuriame totoriai užėmė

29 LII BR, b. 2231/6, l. 21.

30 LII BR, b. 2231/8, l. 26.

31 LII BR, b. 2231/5, l. 14–15.

32 LII BR, b. 1396/21, l. 72–73.

33 J. Morkūnienė, 1997a, p. 126.

svarbią vietą. Pagrindinis kailių išdirbimo amato gyvavimo laikotarpis Raižiuose buvo iki sovietmečio. Etnografinių lauko tyrimų duomenų analizė parodė, kad ilgaamžė vertikali liaudiškoji amato paslapčių perdavimo kryptis užtikrino kailiadirbystės tradicijos gyvybingumą totorių šeimose. Amatininkų profesionalumas, tradicinių kailių išdirbimo metodų taikymas palaikė puikų totorių meistriškumo lygio vertinimą visuomenėje. Netgi pokyčiai ikisovietinės Lietuvos versluose ir valstybės siekis plėsti amatininkų sluoksnį, kuris didino vidinę amatininkų konkurenciją, nesumažino totorių kailiadirbių autoriteto. Todėl XX a. technologinių kailių išdirbimo permainų perspektyvoje Raižių totorių siekis neprarasti tradicinių rauginimo būdų buvo vertinamas užsakovų, o darbų kokybė užtikrino amato paklausą. Lauko tyrimų medžiaga išryškina sovietmečiu sunaikinto legalaus kailiadirbystės verslo sąlygomis išdirbėjų pastangas puoselėti amato tęstinumą. Kaip ir dauguma kaimo gyventojų, dažniausiai dirbdami nekvalifikuotą darbą žemės ūkyje, kailiadirbiai vertėsi pusiau legaliai. Kartu galima konstatuoti, kad dėl ideologinių aplinkybių prasidėjo amato žlugdymas. Modernėjančios visuomenės poreikių kaita, gyvenimo būdo ir bendruomenės demografinės permainos tapo objektyviomis priežastimis, dėl kurių XX a. pabaigoje natūraliai sunyko šimtametę istoriją turėjęs Raižių totorių amatas.

Bibliografija

- Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštynas, b. 1396, 1992.
Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštynas, b. 2231, 2002.
Gedimino laišakai, 1996 – Gedimino laišakai, parengė V. Pašuta ir I. Štal, Vilnius: Mintis, 1966.
Geertz C. J., 2005 – Clifford James Geertz, Kultūrų interpretavimas, Vilnius: Baltos lankos, 2005.
Guzevičiūtė R., 2000 – Rūta Guzevičiūtė, „Drabužių kelionės. Kailiniai“, in: Liaudies kultūra, 2000, Nr. 6, p. 31–36.
Kričinskis S., 1993 – Stanislovas Kričinskis, Lietuvos totoriai: istorijos ir etnografinės monografijos bandymas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1993.
Milius V., 1964 – Vacys Milius, „Kaimo amatai“, in: Lietuvių etnografijos bruožai, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964, p. 150–169.
Morkūnienė J., 1997a – Janina Morkūnienė, „Kailių išdirbimas Lietuvoje XIX a. antroje – XX a. pirmoje pusėje“, in: Amatas ir kūryba = Craft and Creativity / Vacys Milius, Janina Morkūnienė, Irma Šidiškienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997, p. 111–206.
Morkūnienė J., 1997b – Janina Morkūnienė, „Kailiadirbystė Lietuvoje“, in: Liaudies kultūra, 1997, Nr. 2, p. 45–51.

FUR PROCESSING CRAFT IN RAIŽIAI IN THE 20TH CENTURY: CRAFT AND IMAGE

Summary. In Lithuania, fur processing craft used to change depending on the social, cultural and even political context of the development of the state and the nation. In the Tatar community of Raižiai several craftsmen were engaged in fur processing. The artisans were in direct contact with the fur craftsmen working in Butrimonys and the surrounding villages. In this way, the fur processing craft habitat was formed, the centre of which was Raižiai. The article examines the fur processing craft in Raižiai and its surroundings on the basis of archival data and ethnological literature. The forms of fur processing craft transfer between generations and their change over time are examined. The aim of the article is to reveal the essence of the Tatar-famous business in Raižiai in the context of the history of Lithuanian crafts and to highlight the specific features of the life of the local Tatar community.

The main period of existence of the fur processing craft in Raižiai was before the Soviet era. The analysis of ethnographic field research data showed that the long-standing vertical folk direction for the transmission of the secrets of the craft ensured the viability of the fur processing tradition in the Tatar families. Therefore, the article considers the emergence and existence of the image of the Tatars as fur processing craftsmen as a phenomenon of a unique business. Fur processing was part of the Tatar business, but the craft nurtured throughout its long history, has naturally shaped the image of the Tatars as exceptional masters in the field. The need for furs for peasant clothing due to climatic conditions of Lithuania helped to achieve such mastery, therefore, people were looking for well-performing craftsmen. The professionalism of the craftsmen, the use of traditional methods of fur processing, supported the profound appreciation of the level of mastery of the Tatars in the society. Even the changes in the handicraft of pre-Soviet Lithuania and the desire of the state to expand the layer of craftsmen which increased the internal competition of craftsmen, did not reduce the authority of the Tatar fur processing craftsmen. Therefore, in the perspective of the technological changes in the fur processing of the 20th century, the Tatars of Raižiai were cautious about innovation. Such attitude was appreciated by the customers and the quality of the work ensured the demand for the craft. After World War II, the situation had changed. First of all, private business was forbidden, therefore, fur craftsmen had to work illegally; they received bans from the authorities, and even fines were imposed. The surviving fur processing craftsmen in the Soviet era, like the majority of the rural population, were used for unskilled labour in the collective farms and on a Soviet farm. The analysis of the collected material indicates that the Soviet era which began to destroy the craft due to ideological circumstances, and the change in the direction of the activity needs of

a modernizing society, destroyed the way of life of the society, therefore, the craft of Raižiai Tatars, having a hundred-year history, naturally disappeared at the end of the 20th century.

Keywords: Raižiai, Tatars, fur processing craftsmen, fur processing, craft, technologies.

Jonas Mardosa, humanitarinių mokslų daktaras, profesorius, nepriklausomas tyrėjas.

Jonas Mardosa, PhD (Humanities), Professor, Independent Researcher.